

življenjski stvarnosti. Razen te oblikovne težnje, ki je za razvoj naše proze vsekakor pozitivna, pa moramo v tem videti tudi smisel za sodobna življenjska vprašanja. To je dokaz, da je Kranjec naklonjen realizmu, ne romantiki. V tem pa je tudi njegov osnovni umetnostni problem: ali bo zmagal v njem življenjsko in umetniško malo pomembni larpurlartistični realizem (naturalizem) opisa in zgodbe, ali bo našel — in to bi pač bolj ustrezalo zahtevam sodobnosti — podobo svoje umetnosti v novem etičnem in sintetičnem realizmu, ki mu človek in življenje nista samo videz pojavnega sveta, marveč tragična podoba borbe med dobrim in zlim, med duhom in snovjo — tako na ravnini posameznega življenja kakor na ravnini družabne celote. Pričujoče delo nam v tej smeri ne nudi še nič pretresljivo velikega.

»Predmestje« kaže sicer z naslovom v kolektivni poudarek, toda pisatelju se ni preveč posrečila niti zgodba, ki nima ne enotnega smisla ne prave epske zaokroženosti. Predmestje je dejansko prav za prav samo lokalno izhodišče in tvori le okvir za zgodbo. Pisatelj, ki svojega epskega načrta — če ga je sploh imel — ni mogel dograditi, je zato svoj opisni realizem naslonil na idealistične osnove moralne in socialne kritike, ki jo skuša utemeljiti s predstavniki »malomeščanskega« in »novega« življenja. Zdi se, da bi rad postavil — po zgledu naivnih tendenčnih »socialnih« pisateljev — enačbo malomeščanstvo = nemoralno. To se mu seveda popolnoma in docela logično ponesreči. Prvič ni znal poudariti tega nasprotja v ljudeh in tako je ostala avtorjeva nedvomno privzeta, nedoživeta teza neprepričevalna že kot tendenca. Umetniško pa ni mogel uspeti, ker se ni zavedal, da etos ni stvar programa in socialnega, bolje razrednega nazora, marveč vprašanje osebne človečnosti. To je tudi vzrok, da je na primer Lojz Vrankar najbolj neprepričevalna oseba povesti, ki zaradi nejasnosti moti prav tako kakor zgodba profesorja Valentina Slamnika, njegovega očeta. Njun pojav v romanu je zgolj z epskega vidika sploh nerazumljiv. Deloma razumljiva, čeprav nesmiselna in neprepričevalna — kot simbola — sta »skrivnostni« oče in sin, če pomislimo na prej omenjeno tendenco, ki sicer — to štejemo avtorju v dobro — ne sili nikjer preveč v ospredje. Najbolj prepričevalno in plastično, dasi tudi še precej zunanje, je opisana Ivanka, ena izmed žrtev predmestja. Njeno življenje ni globoko, vendarle je njen pojav simpatičen in njena usoda bo pri večini bravcev vzbudila sočutje. Razen v pripovedovanju zgodbe te najresničnejše osebe v »Predmestju« je pisatelj najmočnejši tam, kjer se mu sredi tuje snovi morda nehote oglašajo pesem prirode in se mu spovrača podoba življenja na vasi, ki ga ne samo mnogo bolje pozna, marveč tudi bolje ustreza njegovi naravi. Poznejši njegovi spisi so nam priča, da se Miško Kranjec sam tega prav dobro zaveda.

France Vodnik

Levstikov duševni obraz. Inavguralna disertacija. Spisal Anton Ocvirk. V Ljubljani 1935.

Ta disertacija je poskus, ki je »novost« v našem znanstvenem slovstvu. Pisatelj se je tega menda zavedal, zato je sklenil, da jo da še enkrat na svetlo in sicer v Levstikovem zborniku, ki je pravkar izšel. To nam daje pravico in nalaga dolžnost, da jo pregledamo kot znanstveno delo.

Ocvirkova študija zamiče bravca zlasti zaradi avtorjeve obljube, da bo v središče svojih znanstvenih razmišljanj o Levstiku postavil podobo njegove osebnosti ter da bo z njeno lučjo osvetlil njegova dela.

Pisatelj obljube ni spolnil. Seveda moram že v začetku pripomniti, da je nikakor ni mogel. In če bi si tudi še več prizadeval, kakor si je, bistvo Levstikove osebnosti mu je moralo ostati neznano, zagrnjeno v trdo temo. Saj niti s pojmom — osebnost — ni vedel kaj početi. Moral bi bil torej že v začetku svojega pisanja odložiti pero. Tega pa ni mogel in hotel, zlasti zato ne, ker je vedel razmeroma mnogo podatkov iz Levstikovega življenja, prestudiral je njegove spise in spise o njem, slišal je marsikatero — anekdoto o Levstiku, ki kroži med literarnimi ljudmi. In iz teh anekdot se je porodila nova, Ocvirkova anekdota o Levstikovi paranoični shicofreniji, ki se opira na izvedeniško sodbo dr. Alfreda Šerka. Na podlagi anekdot se je literarni zgodovinar Ocvirk sprevrgel v »literarnega« psihiatra.

O stvari je težko pisati. Prvič zato, ker recenzent ve, da je možna tudi psihopatološka obdelava kake literarne osebnosti. Toda napraviti bi jo mogel edinole medicinec, ki je prestudiral vse Levstikovo delo, njegovo življenje v prednikih, v njem samem in v njegovih sodobnikih ter naključja njegovega življenja. Drugič zadira to pisanje v spomin že davno preminole osebnosti, ki nam je zapustila dragocenejšje reči kakor pa bajke o svoji blaznosti. Tretjič se spušča s tem pisanjem recenzent za avtorjem na neko ledeno pot znanstvenega raziskovanja, ki je njemu prav tako tuja, kakor je bila pisatelju. Kritik bi sicer tudi lahko preskrbel »zdravstveno« spričevalo o Levstiku, ki bi govorilo bistveno drugače, dasi morda prav tako puhlo, kakor govori to spričevalo, ki bo pač ostalo edinole tehten dokument o tistem, ki ga je napisal, in o onem, ki ga je bil naročil. In vendar je potrebno, da se pogovorimo vsaj načelno o Ocvirkovi knjigi. To pa zato, ker ni potekla iz popolnega znanstvenega prepričanja in še zato, ker more njena neobjektivnost vzbuditi v bravcu, zlasti v »bildungsfilistru« čuvstvo neutemeljene zvišenosti nad »paranoikom« Levstikom, ter tako zamoriti blagodejne učinke Levstikovega življenjskega ustvarjanja in bojevanja.

Ocvirk pravi, da je »izhodišče, iz katerega lahko v celoti doumemo Levstikovo osebnost, ... v njegovem prenosmernem, shicoidnem značaju, ki se je nato polagoma razbolel v shicoidni psihozi.« To je nesmisel. Prav tako je nepremišljena trditev, da je »v celotni Levstikovi osebnosti očit razkol med čuvstvom, domišljijo in razumom.«

Odkod so potekle te trditve, ki jih »podkrepljuje« dr. Šerko v svojem izvedeniškem mnenju s teorijo o Levstikovem »shicoidnem značaju«, ki se je razvil z leti v »paranoidno psihozo globoke notranje razdvojenosti«.

Dr. Šerko se opira v tej sodbi na »podlago podatkov«, ki jih je dobil od A. Ocvirka, ta-le pa na strokovno mnenje le-onega, obadva pa stojita na »nepritrjenih mostnicah« teorije nemškega psihiatra dr. Kretschmerja. V knjigi Körperbau und Charakter je sistematični Nemeec razdelil pisano množico človeških otrok v telesnem pogledu v asthenični in atletični ter v pyknični tip. Prva dva sta v duševnem oziru shicothymna, ako sta zdrava, če pa kažeta nagnjenje k duhovnim motnjam, sta shicoidna in v dejanski

duhovni bolezni sta plen shicofrenije oziroma paranoje. Pykniki so po Kretschmerju ciklothymni, v duhovni bolezni cikloidni ter trpe tako zvane cirkularne psihoze.

Telesni ustroj asthenikov in atletikov je suhoten, vitek oziroma debelosten, mišičast. Pykniki so čokati, trebušasti, širokolični in kratkovrati ljudje.

Levstika sta proglasila naša doktorja za shicofrenika. Pri tej hoji za Kretschmerjem pa se nista niti malo potrudila, da bi si predočila Levstikov telesni ustroj. Levstik je bil namreč po svoji telesni podobi pravi pyknik, torej bi v duhovni bolezni moral kazati zlasti znake manično-depresivnega bolnika.

Ljudje, ki se ga še spominjajo, pravijo, da je bil zadnja leta naravnost debel in okrogel. V letih 1872—1875 ga je njegov prijatelj Levec — svojim goriškim dijakom tako-le slikal: »Levstik je majhen mož, širokih pleč in neizmerno močan. Glavo nosi pokonci, njegov pogled je bister, obličje okroglo, čelo visoko, njegova majhna brada je rumena, ravno tako njegovi lasje. Po cesti hodi hitro, kakor bi bil ves svet njegov, in nosi vedno pri sebi frančiškansko palico. Sicer je pa vsa njegova zunanost bolj zanemarjena nego nališpana. Smeje se, kakor bi orehe stresal. Ko bi on ne imel tako veselega značaja, tako trdne volje, da, take trdovratnosti moral bi bil uže davno poginiti, vsaj moralično, kajti »die Not ist das Grab aller Poesie«. A ne le vesel in živ je Levstik, nego tudi resnicoljuben in odkritosrčen, in zaradi tega ga ne morejo njegovi sovražniki trpeti. — Z mladino občuje Levstik tako rad, kakor malokdo. V tem se dijametralično loči od Bleiweisa. Če bere Levstik spis iz kakega mladega peresa, hoče se seznaniti s pisateljem. Približa se mu previdno, pohvali mu najpoprej, kar je hvalevrednega, potem pa mu pokaže pomanjklivosti in napake. To je Levstikova srčna potreba, kakor mora telo o vročini v vodo, da se med mladimi ljudmi sam pomladi.« (Rokopis S. Rutarja: Slovensko slovstvo po predavanjih prof. Fr. Levca, ki ga hrani Državna knjižnica v Ljubljani).

Tudi Stritar pripoveduje o Levstiku, da »je imel nenavadno komično žilo« in ves Levstikov tovariški krog je do njegove smrtne bolezni občudoval njegov vedri, včasih celo razposajeni humor, ki se je resda družil z mogočno razvitim čutom za resnico in pravico ter nepremagljivim studom pred vsakim polovičarstvom in nepoštenjem. Neglede na to vrzel, ki je naša avtorja nista umela izpolniti v svoji teoriji, o čemer se naj zagovarjata doktorju Kretschmerju, zagrešila sta še hujšo napako, ko sta docela enovito in popolnoma skladno Levstikovo osebnost »razklala«.

V avtomatskem pojmovanju osebnosti, ki jo razodevajo Ocvirkove besede o »očitem razkolu med čuvstvom, domišljijo in razumom« v Levstikovi osebnosti vidim preočito težnjo, ilustrirati dr. Šerkove besede o Levstikovem »shicoidnem značaju«.

Bistvo osebnosti vendar ni v neki neskajeni in samogibni funkciji omenjenih duševnih sestavin. Osebnosti brez boja med dušo in telesom ni, prav tako ne brez najburnejših medsebojnih spopadov med dušnimi prvimi. Le živali, šleve in popolni duševni bolniki so brez take »razklanosti«.

Tukaj je umesten vzklík: »Norma je abnormalna v smislu kulturnega napredka.« To mora vedeti literarni zgodovinar, sicer je lažni moralist, čeprav zagovarja »svobodomiselnost« povprečnost, oziroma neznačajnost.

Problematika Levstikovega duševnega obraza torej ni v razkolu njegove duševnosti, temveč v zanosnih valovih njegove življenjske bistvenosti, ki je zaradi take zložitve telesnih in duhovnih delcev ter zaradi odpora vladajoče slovenske stranke morala delovati samo in edino tako, kakor je delovala. Osebnost je svetel žar, ki duje iz človeka, ki je ž njo obdarjen, kakor žareč snop ter mu kaže z lučjo lastne duhovne in telesne svojstvenosti — naloge njegovega individualnega bistva.

Zato je izraz »shicoidni značaj« v slovenščini in zlasti za Levstika nemogoč. Shicoidnost je smrt značaja in shicoidnega značajneža ni.

Trmoglavost in samoglavost shicofrenikov izvirata iz drugačnih halucinatoričnih in čutnih zaznav, kakor jih imajo zdravi ljudje. Toda doslednost in neizprosnost Levstikovega boja s prvaki, ki so ovirali rast slovenskega naroda v slovstvu in v političnem življenju, ni izvirala iz nekih Levstikovih čutnih prevar, sicer bi morali reči, da so bili Bleiweis, Costa, Blaznik, Svetec in drugi na pravi poti, Levstik pa ne, oziroma da so njihova napačna dejanja bila samo sad Levstikove bujne domišljije. Sveta jeza, ki je prevevala Levstikovo pisanje zlasti takrat, kadar je videl, da so nasprotniki načeloma nepošteni, ni potekla iz Levstikove megalomanije, temveč megaloman je bil na pr. narodnostni prozelit Costa, ki je izrekel o največjem Slovencu strašne besede: »Crepieren soll der Hund!«

Ugovore zoper Šerkovo in Ocvirkovo teorijo o Levstikovi duševni bolezni bi lahko nakopičili še više. Toda vse to bi bilo prazno delo, kajti zato, ker sta onadva svojo sodbo zgradila na nekih apriornih »anekdotah« ter se nista pri tem nič ozirala na Levstikovo literarno delo, ne zaslužita, da bi se nadalje bavili z njuno teorijo. Poudariti moram samo to-le, da v Levstikovem pisateljskem delovanju, ki sega prav do najtežjega izbruha njegove smrtne bolezni (*morbus Brightii*), ne najdemo nikake dekadence. Več kot prvo desetletje njegove službe v Licejski knjižnici (1872—1884) je bilo po vsej pravici zanj »doba mirnega delovanja in pametnega uživanja«. (Levec.) Kdor ve, kaj je mož prej pretrpel, se ne bo čudil. V njegovem literarnem delu tega časa naj opozorim samo na Otročje igre v pésencah (1880—1886), o katerih pravi tudi Ocvirk, da »pomenijo v njegovem ustvarjanju brez dvoma poseben višek«. Shicoidni temperament doživlja le propadanje ne pa razvoja.

Besedo še o Levstikovi ljubezni, s katero je ljubil Koširjevo Franjo. Ocvirk in Šerko vidita v njej »bolestno ljubosumnost«. Od njenega početka računata izbruh Levstikove duševne bolezni, dasi navajata zelo različne letnice. Sklicujeta se zlasti na Spomine Koširjeve Franje in na Levstikova pisma, ki jih je bil pisal nekdanji ljubici 1886. l. Toda teh dokumentov nista brala, temveč sta slišala o njih samo pripovedovati. Kar se tiče Levstikove ljubosumnosti, je bila v prvi dobi njegove ljubezni upravičena, treba pa je tudi vedeti, da je slednjič on Franjo zapustil. V letih 1875—76 je doživel Levstik celo novo ljubezen do Marije Gorograjskove, ki je utonila

v Ljubljani 1876. l. In Franja je bila, ki je 1886. l. pričela Levstiku zopet dopisovati. Takrat je bil že na smrt bolan in ni čuda, da je po devetdesetih pismih korespondenco rezko prekinil.

Toda kaj je z Levstikovim dnevnikom, ki je ohranjen od 1885.—1887. leta? V njem vidi Ocvirk »najpopolnejši vir o Levstikovi duševni bolezni«. In res se zdi, da diha iz njega nekaj boleznega. Levstik govori v njem o koleri, vremenu, o nekih čudežih (θαύμα), boju, porazih, zmagah, enkrat in sicer 27. junija 1887. l. tudi o neki halucinaciji. Kaj pomeni to?

Levstik je umrl, kakor je spričal njegov zdravnik dr. Keesbacher, zaradi težke ledvične bolezni (morbus Brightii). Ta bolezen ga je resno napadla jeseni 1884. l. ter ga je močno držala do 1. majnika 1885. l. Poleti 1885. l. se je popravil, februarja 1886. l. je obupal nad zdravniško pomočjo ter se je začel zdraviti z domačimi zdravili, s sprehodi in avtosugestijo. 4. oktobra tistega leta se mu je zazdelo, da je boljši, vendar je 22. oktobra zopet legel, toda že 5. novembra se mu je zasvetilo novo upanje. Med upanjem in strahom se je zatekel v vero svojih otroških let, ne kot »slaboten bigotnež«, temveč kot zrela, moška osebnost, ki se zaveda cene svoje neprežite stvariteljske in delavne sile in se boji, da ne bi propadlo to, kar še mora povedati svojemu narodu.

Splošno zastrupljanje vsega telesa, ki so ga povzročala bolna jetra, propadajoče ledvice in neprebavljajoči želodec je iztezalo v zadnjih mesecih svoje kremlje tudi po njegovem prekrasnem intelektu. Toda te psihične motnje so bile že sence velike uničevalke in so samo eden izmed simptomov njegove smrtne bolezni ter niso noben dokaz za paranojo pri Levstiku.

Ko je v njem zmagovala volja in moč, »katera je prenavljala bolne ude«, je doživljal čudeže ozdravljenja, zmage, ko je bolezen pritislila huje, je zlomila to moč in Levstik je doživljal poraze, v katerih se je prepiral z Bogom ali pa skrušen molil: »Caesus fui ob peccata mea!«

Umrl je najbrže zaradi vnetja trebušne mreže in grozota tega smrtne boja je nepopisna. Zato je tako strašno vplivala na njegove prijatelje in znance.

Napačna opredelitev Levstikove osebnosti, njegovega značaja in njegove bolezni je baš Ocvirkovemu delu najhuje škodovala; kajti v pravilne sodbe o Levstikovem delu se mu neprestano vpleta ter daje njegovi študiji klasično podobo nesistematične — »razklanosti«.

Najboljše v Ocvirkovi študiji je poglavje o Levstiku ustvarjalcu. Podoba Levstika pesnika je razmeroma pravilno orisana. Zdi se le, da je Ocvirk prepovršno obravnaval vprašanje, kakšno je razmerje med Levstikom in Goethejem. Ne glede na to, da je vsako primerjanje neprimerljivih vrednot jalova stvar, je Ocvirkova oznaka Levstikove pesmi preozkosrčna. Človeku ne gre pri branju teh odstavkov iz glave misel, da zoperstavi Ocvirk Levstikovemu pesniškemu pojmovanju — svoje. Verbalist ne more nikdar doumeti realista.

Tudi v iskanju Levstikovih posojil iz Goetheja se Ocvirk ni držal prave mere. Morda je v baladi Povodnja deklica spomin na Goethejevo balado Erlkönig, ki jo je Levstik že v dijaških letih prevedel. Toda z Goethejevim

Ribičem nima pesem nobene zveze. Primerjava pesmi V gozdu in Goethejeve Ein gleiches je neumestna. Pesniška ideja obeh je nasprotna: prva opeva večni nepokoj duha, druga izraža hrepenenje po večnem miru. Zato je krivo Ocvirkovo razmišljanje o razločku med Goethejevo in Levstikovo poezijo, kakor ga gradi na temelju te primerjave. Romanca Dekle i tica je rahlo posneta iz neke lirične pesmi iz Vukovih zbirk. Z neko Goethejevo Legendo ne more biti v sorodu. Pri Goetheju poznam samo eno Legendo, ki opeva ono zgodbo o Kristusu, Petru in najdeni podkvi. Pesem Hrup nima z Goethejevo pesmijo An die Günstigen prav nobene skupnosti.

Sploh so Ocvirkovi odstavki o »vplivologiji« v Levstikovi pesmi — zelo površni. Poučen je v tem oziru primer, ko se Ocvirk bori zoper razlago, da je tehnika Ježe na Parnas posneta po nemški predpustni igri, ter pravi, da je Ježa »pesniški spev«, ki je soroden z Goethejevo satirično kantato Deutscher Parnas, čemur zopet v opomnjah sam oporeka. Čudno se mi zdi, da kljub Levstikovi odločni besedi še vedno trdi, da je Platenova pesem Christnacht »oplodila« Levstikovo Božično. Itd. Itd.

In tako izziva skoraj sleherna stran Ocvirkove studije o Levstiku kopo ugovorov. To ni samo posledica pisateljeve površnosti, še bolj je to nedognanost povzročilo dvoje: napačna izhodiščna teza in pomanjkanje prepotrebni analitičnih studij o Levstiku. Brez njih pa je vsaka sintetična razprava o njem obsojena na smrt.

Počakati moramo, da izidejo njegovi zbrani spisi. Takrat bodo vidni vsi liki njegove velikanske delavne sile in vsa enovitost njegovega prirodnega, kmetiškega značaja bo stopila krepko na dan. Tedaj bo vsakdo spoznal, da je hudo napačno govoriti o neki duševni bolezni pri najjasnejšem duhu — našega naroda.

Tragika Ocvirkovega spisa je v njegovem prezgodnjem rojstvu, kajti prepričan sem, da bi pisec marsikaj bolje napravil, če bi imel celotno Levstikovo delo pred seboj. Tako pa je hudo zablodil — ni nam podal Levstikovega duševnega obraza — temveč le »obraz« nerazvite slovenske literarne zgodovine.

Anton Slodnjak

Tomo Zupan: Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika, popisuje. Mohorjeva knjižnica 57. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1933. Strani 65.

Ponatisnjeno iz Mladike. Ganljivo domače govorjenje preproste Prešernove sestré o tem, kako je svoje domače in zlasti brata Francéta poznala, doživela in menda priletna zapisovalcu, temu očakovstva vrednemu senjorju našega ugaslega slovenstva, v peró govorila, da je zapisal vestno, kjer ni nekoliko ostarelo svojski pozabil svoje vloge in tolmačeč iz sebe trgal pripovedi s pripombami in svojega sloga besednim redom in znanjem (Kamenik, Za Jero najstarejši šimen Prešerna in Mine, rodod Svetinove otrok je Katra... i. p.). Občutno je grešil sicer le, da črt o Katri, ki jih je pripisal v Dodatku, ni uredil organsko v celoto. S takim svojim slogom je morda postavil založnico pred vprašanje, kako naj bi tiskala. Pietetno sivemu zapisovalcu v sloves je priobčila vse kot eno besedilo, potrdila s tem značaj kronike s svojstvenim,